

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาเรื่อง "ความเข้มแข็งของชุมชนและความร่วมมือในการแข่งขันเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน" บ้านบวภอน และบ้านบวภปลาเค้า มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบททางสังคม วัฒนธรรมและบริบททางพฤติกรรมของชุมชนที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชนบ้านบวภอนและบ้านบวภปลาเค้า และศึกษาเปรียบเทียบปัญหาและอุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนของประชาชนบ้านบวภอนและบ้านบวภปลาเค้า เพื่อให้ทราบถึงความเข้มแข็งของชุมชนที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน การเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชน รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนของทั้งสองหมู่บ้าน เพื่อจะได้หาวิธีการแก้ไข ปัญหา เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

กลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มแรกเป็นกลุ่มประชาชนตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในบ้านบวภอนหมู่ที่ 8 และบ้านบวภปลาเค้าหมู่ที่ 3 ตำบลหัวงม อำเภอกพาน จังหวัดเชียงราย โดยใช้เครื่องมือในการศึกษา คือ แบบสอบถาม ซึ่งมีทั้งที่เป็นคำถามปลายปิดและคำถามปลายเปิด โดยเนื้อหาในแบบสอบถามประกอบด้วยข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมผ่านสื่อต่างๆ สภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแข่งขันเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และปัญหาอุปสรรคในการเข้าร่วมโครงการแข่งขันเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน

2) กลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มผู้นำชุมชนของบ้านบวภอน หมู่ที่ 8 และบ้านบวภปลาเค้า หมู่ที่ 3 ตำบลหัวงม อำเภอกพาน จังหวัดเชียงราย โดยเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ทำการวิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐาน ได้แก่ จำนวนหรือความถี่ (f) ค่าร้อยละ (%) ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) ส่วนสถิติอ้างอิงให้การทดสอบผลต่างค่าเฉลี่ยโดยใช้สถิติทดสอบ t-test

5.1 สรุปผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลในบทที่ 4 สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดังนี้

5.1.1 บริบททางสังคม วัฒนธรรม และบริบททางพฤติกรรมที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า บ้านบวกรวนและบ้านบวกรวนปลาดาวมีบริบททางสังคม และวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ทั้งสองหมู่บ้านมีขนาดของพื้นที่ไม่ต่างกันมากนัก มีจำนวนประชากรที่ใกล้เคียงกัน ประกอบอาชีพคล้ายกันคือ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม นับถือศาสนาเดียวกัน คือ ศาสนาพุทธ และมีอาณาเขตที่ติดต่อกัน ประชาชนของทั้งสองหมู่บ้านมีการไปมาหาสู่กัน บางส่วนมีความเกี่ยวดองเป็นญาติกันด้วย ส่งผลให้ทั้งสองหมู่บ้านมีประเพณีและวัฒนธรรม ความเชื่อต่างๆ คล้ายคลึงกัน ซึ่งส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน

สำหรับบริบททางพฤติกรรมของชุมชนนั้น ทั้งบ้านบวกรวนและบ้านบวกรวนปลาดาว มีการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรต่างๆ ขึ้นในหมู่บ้าน ได้แก่ กลุ่มวัด กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน และกลุ่มออมทรัพย์ โดยมีวัตถุประสงค์ในการรวมกลุ่มที่เหมือนกันคือ ต้องการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อช่วยเหลือกันในชุมชน เช่น ทั้งสองหมู่บ้านต่างก็มีการรวมกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในหมู่บ้านของตน เพื่อให้คนในหมู่บ้านเข้ามาเป็นสมาชิก มีการระดมทุน และปล่อยเงินกู้ให้แก่สมาชิกในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกลุ่ม อย่างไรก็ตามการรวมกลุ่มของแต่ละหมู่บ้านอาจมีความแตกต่างกันบ้างในส่วนของรายละเอียด กลุ่มผู้นำชุมชนเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้นำชุมชนของบ้านบวกรวนมีความสามัคคี ร่วมมือกันทำงานเพื่อชุมชนเป็นอย่างดี ในขณะที่กลุ่มผู้นำของบ้านบวกรวนปลาดาวนั้นกลับมีความขัดแย้งกันภายในกลุ่ม ทำให้เกิดอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนและการดำเนินโครงการต่างๆ ของหมู่บ้าน

ซึ่งผลจากการศึกษาบริบททางสังคม วัฒนธรรม และบริบททางพฤติกรรมของชุมชนดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การรวมตัวของคนในชุมชน การระดมความคิด การพึ่งพาตนเอง และการมีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่า ทั้งบ้านบวกรวนและบ้านบวกรวนปลาดาวต่างก็มีองค์ประกอบเหล่านี้คล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะเป็นการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ การรวมตัวเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในหมู่บ้าน การระดมความคิดของคนในชุมชนทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นการระดมความคิดในที่ประชุมของหมู่บ้านเหมือนกัน ประชาชนของทั้งสองหมู่บ้านต่างก็ให้ความสนใจและ

ให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านเป็นอย่างดี ทั้งบ้านบวกขอนและบ้านบวกปลาข้าวต่างก็พยายามที่จะพึ่งพาตนเองโดยการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ เพื่อช่วยเหลือกันเองภายในกลุ่ม และเพื่อสามารถที่จะสร้างอำนาจต่อรองให้กับกลุ่มอื่นๆ หรือชุมชนอื่นๆ ได้ การจัดกิจกรรมของทั้งสองหมู่บ้านก็มีความคล้ายคลึงกัน เพราะมีอาณาเขตที่อยู่ติดต่อกัน ประชาชนนับถือศาสนาเดียวกัน คือ ศาสนาพุทธ ทำให้การจัดกิจกรรมส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญ งานประเพณี หรืองานเทศกาล

ส่วนที่แตกต่างกันของทั้งสองหมู่บ้านก็คือ ความสามัคคีของผู้นำชุมชน ซึ่งบ้านบวกขอนมีผู้นำชุมชนที่สามัคคีกันมากกว่า ผู้นำต่างก็ร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งต่างจากบ้านบวกปลาข้าว ที่ผู้นำชุมชนมีปัญหาขัดแย้งกัน จึงไม่ให้ความร่วมมือกันในการพัฒนาหมู่บ้าน ทำให้โครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหมู่บ้านที่ทางรัฐจัดสรรให้ไม่ประสบความสำเร็จ ซึ่งจากตารางที่ 4.7.5 จะเห็นได้ว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่า ผู้นำชุมชน มีความจำเป็นที่สุดสำหรับการร่วมมือในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ดังนั้นหากผู้นำชุมชนอ่อนแอ ขาดความเข้มแข็งและความสามัคคีกันย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวม นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนซึ่งถือเป็นกลุ่มคนที่เป็นอนาคต เป็นกำลังสำคัญของชุมชน ในบ้านบวกขอนยังมีการรวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่กลุ่มเยาวชนบ้านบวกปลาข้าวส่วนใหญ่ไปเรียนหนังสืออยู่ในพื้นที่อื่น จึงไม่ค่อยได้รวมกลุ่มกันมากนัก จะกลับมารวมตัวก็เฉพาะช่วงที่มีการปิดเทอมหรือมีงานเทศกาลที่สำคัญๆ เท่านั้น ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ชุมชนบ้านบวกขอนเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งมากกว่าชุมชนบ้านบวกปลาข้าว

5.1.2 ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างทั้งสองหมู่บ้าน

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง มีอายุอยู่ในช่วง 40 – 49 ปี มีระดับการศึกษาสูงสุดคือระดับประถมศึกษา ส่วนใหญ่แล้วอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนานกว่า 10 ปี มีอาชีพเป็นเกษตรกร สัดส่วนของผู้ที่มีอาชีพเสริมและไม่มีอาชีพเสริมใกล้เคียงกัน โดยส่วนใหญ่จะรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพเสริม รายได้ของกลุ่มตัวอย่างทั้งสองหมู่บ้านทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรมคือ น้อยกว่า 5,000 บาทต่อเดือน โดยกลุ่มตัวอย่างบ้านบวกขอนจะมีรายได้มากกว่ากลุ่มตัวอย่างบ้านบวกปลาข้าว ขนาดครอบครัวของทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่มีขนาดกลาง คือ มีสมาชิกในครอบครัวประมาณ 3 – 5 คน ลักษณะของตัวบ้านที่พักอาศัยส่วนใหญ่เป็นบ้านสองชั้นและบ้านชั้นเดียว โดยกลุ่มตัวอย่างบ้านบวกขอนส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นบ้านของตนเอง 58.0% และเป็นผู้อาศัย 40.0% ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างบ้านบวกปลาข้าวส่วนใหญ่จะเป็นบ้านของ

ตนเอง 95.0% ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างทั้งสองหมู่บ้านมีที่ดินเป็นของตนเองประมาณ 1 – 5 ไร่ ผู้ที่มีที่ดินเช่าหรือที่ดินแพะของกลุ่มตัวอย่างบ้านบวกขอนคิดเป็น 35.0% ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างบ้านบวกปลาเค้ามีเพียง 10.0%

5.1.3 ความแตกต่างในการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชนบ้านบวกขอนและบ้านบวกปลาเค้า

- (ก) ประชาชนบ้านบวกขอนให้ความร่วมมือในการป้องกันการเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนดีกว่าประชาชนบ้านบวกปลาเค้า
- (ข) จากค่าเฉลี่ยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแข่งขันเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อม สรุปได้ว่า ทั้งสองหมู่บ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ในระดับปานกลาง โดยบ้านบวกปลาเค้ามีค่าเฉลี่ยที่มากกว่าบ้านบวกขอน แต่ค่าเฉลี่ยที่ได้มีค่าเบี่ยงเบนค่อนข้างสูง ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีความแตกต่างกันของข้อมูลแต่ละชุด
- (ค) เมื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแข่งขันเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อม โดยใช้ค่าสถิติ t-test ทดสอบ พบว่า ทั้งสองหมู่บ้านมีความแตกต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างบ้านบวกปลาเค้ามีค่าเฉลี่ยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแข่งขันเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมมากกว่ากลุ่มตัวอย่างบ้านบวกขอน
- (ง) กลุ่มตัวอย่างบ้านบวกขอนเห็นว่าคนในชุมชนมีการเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนมากกว่ากลุ่มตัวอย่างบ้านบวกปลาเค้า
- (จ) กลุ่มตัวอย่างบ้านบวกขอนเห็นว่าองค์กรชาวบ้านให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมชุมชนดีมาก ส่วนกลุ่มตัวอย่างบ้านบวกปลาเค้าเห็นว่าให้ความร่วมมือบ้างแต่ไม่มากนัก
- (ฉ) กลุ่มตัวอย่างบ้านบวกขอนเห็นว่า เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านให้การสนับสนุนให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมชุมชนดีมาก ส่วนกลุ่มตัวอย่างบ้านบวกปลาเค้าเห็นว่าให้การสนับสนุนบ้างแต่ไม่มากนัก
- (ช) กลุ่มตัวอย่างบ้านบวกขอนเห็นว่ากลุ่มผู้นำชุมชนให้การสนับสนุนชาวบ้านให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอย่างพอเพียงในระดับที่มากกว่ากลุ่มตัวอย่างบ้านบวกปลาเค้า

5.1.4 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนของประชาชน บ้านบวกขอนแก่นและบ้านบวกปลาเค้า

จากการศึกษาครั้งนี้กลุ่มตัวอย่างบ้านบวกขอนแก่นและบ้านบวกปลาเค้าได้ระบุ
ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

(ก) ปัญหาที่เกิดจากประชาชนเอง ได้แก่

- การที่ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นผู้ที่ต้องทำมาหากิน ทำให้ไม่มี
เวลาในการเข้าร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน
- การที่ประชาชนไม่ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการสิ่งแวดล้อมภายใน
ชุมชน เนื่องจากยังขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่อง
ดังกล่าวอย่างแท้จริง
- ภายในชุมชนยังไม่ประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงมากนัก
ประชาชนส่วนใหญ่จึงเห็นว่าเป็นเรื่องที่ไกลตัว และไม่ให้ความสนใจ
เท่าที่ควร
- ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ยังขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดีพอทำให้
ประชาชนพลาดโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรม
- นอกจากนี้ยังอาจเกิดจากการขาดจิตสำนึกในการรัก และห่วงแหน
ท้องถิ่นของคนในชุมชน

(ข) ปัญหาที่เกิดจากองค์กรของชุมชน ได้แก่

- องค์กร และกลุ่มผู้นำชุมชนให้ความสำคัญกับเรื่องเกี่ยวกับการ
จัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนน้อย
- ผู้นำชุมชนยังเข้าถึงกลุ่มประชาชนหรือชาวบ้านไม่เพียงพอ โดยให้
ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่างๆ ในชุมชนน้อย
- การจัดกิจกรรมในชุมชนยังขาดการประชาสัมพันธ์ที่ทั่วถึง ทำให้
ประชาชนบางส่วนไม่ได้รับข้อมูลและไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ
- การขาดแคลนเงินทุนและทรัพยากรที่จำเป็นต้องใช้ในการดำเนินงาน
ต่างๆ

- นอกจากนี้บ้านบวกลาค้าวยังประสบกับปัญหาผู้นำขาดความสามัคคีและแตกแยกกันเองซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เจริญและมีความเข้มแข็ง

(ค) ปัญหาที่เกิดจากหน่วยงานของรัฐ ได้แก่

- การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลเท่านั้น โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ได้ให้ความสนใจอย่างแท้จริง
- ขาดการประชาสัมพันธ์ รณรงค์ และส่งเสริมให้ประชาชนหันมาสนใจการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนอย่างจริงจัง
- ความไม่เพียงพอของงบประมาณในการดำเนินการต่างๆ ทำให้การดำเนินงานทำได้ไม่เต็มที่
- ขาดการให้ความรู้และคำแนะนำต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาครั้งนี้มีทั้งส่วนที่สอดคล้องและส่วนที่ขัดแย้งกับผลการศึกษาของนักวิจัยท่านอื่นๆ ดังต่อไปนี้ จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า บริบททางสังคม วัฒนธรรม และบริบททางพฤติกรรมมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการรวมตัวของคนในชุมชน การระดมความคิด การพึ่งพาตนเอง และการมีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งตรงกับการศึกษาของ อัมภา จันทราภาศ (2543) ที่ได้ศึกษาพบว่า ทูทางสังคมทั้งทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนบุคคล ทุนกลุ่ม/องค์กร ทุนเครือข่ายและเครือข่ายที่มีอยู่ในชุมชนส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง เพราะชุมชนได้ใช้ทุนทางสังคมมาเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับชุมชนและปัจจัยที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน และการมีจิตสำนึกสาธารณะที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นมา ซึ่งจากการศึกษาของ อุไรวรรณ พวงสายใจ (2545) ทุนทางสังคม ประกอบด้วยวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ บุคคล เครือญาติ การศึกษาการเรียนรู้ องค์กรหรือกลุ่ม ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้องค์กรเกิดความเข้มแข็ง

บ้านบวกรอนและบ้านบวกลาค้าวมีการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นในหมู่บ้าน ซึ่งการรวมตัวกันของแต่ละกลุ่มก็มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อย่างเช่นเมื่อในหมู่บ้านมีการจัดงานบุญ หรืองานเทศกาลต่างๆ ขึ้น กลุ่มแม่บ้านก็จะมาร่วมแรงร่วมใจกันช่วยงานของหมู่บ้านจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี การรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนกู้ยืมดอกเบี้ยต่ำให้กับสมาชิก เป็นต้น ซึ่งการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ก็เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของรัตนพันธ์ ศรีคล้าย (2546) ซึ่งได้ศึกษาพบว่า การรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์สามารถช่วยแก้ไขปัญหาค่าความยากจนของคนในชุมชน เป็นการสร้างแหล่งเงินทุนของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้

การศึกษาของ มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ (2545) พบว่า การที่คนในชุมชนค้นพบปัญหา จึงรวมกลุ่มกันวิเคราะห์หาทางเลือกในการแก้ปัญหา โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่และนำมาใช้อย่างชาญฉลาด ทำให้ชุมชนมีการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน มีการจัดการ โดยมีแผน มีโครงการ สมาชิกทุกคนมีความเสียสละ มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรม มีสิ่งยึดเหนี่ยวความเชื่อเดียวกัน การที่สมาชิกขององค์กรเป็นคนมีคุณภาพ มีคุณธรรม ทำให้ชุมชนมีสันติภาพจากบริบทของชุมชนและองค์กรในชุมชนที่มีลักษณะการเรียนรู้ มีการจัดการ มีจิตวิญญาณและมีสันติภาพ ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

บ้านบวกรอนและบ้านบวกลาค้าวแม้ว่าจะมีบริบททางสังคมและวัฒนธรรมและบริบททางพฤติกรรมของชุมชนแตกต่างกัน ซึ่งส่งผลให้มีความเข้มแข็งของชุมชนแตกต่างกันไป และจากการที่ชุมชนมีความเข้มแข็งแตกต่างกันก็ได้ส่งผลให้การจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้ผลแตกต่างกันด้วย ซึ่งจากการศึกษาพบว่า การที่บ้านบวกรอนมีความเข้มแข็งของชุมชนมากกว่าบ้านบวกลาค้าว ก็เนื่องจากมีผู้นำชุมชนที่มีความเข้มแข็งมากกว่า มีความเป็นผู้นำ ตั้งใจทำงานเพื่อชุมชน ซึ่งต่างจากผู้นำชุมชนบ้านบวกลาค้าว ซึ่งมีปัญหาขัดแย้งกันเอง ทำให้ไม่สามารถทำงานร่วมกันเพื่อชุมชนได้ จึงส่งผลให้ชุมชนขาดความเข้มแข็ง อีกประเด็นหนึ่งที่มีการยืนยันว่าผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อความเข้มแข็งของชุมชนและการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนก็คือ จากตารางที่ 4.7.5 จะเห็นได้ว่า กลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาของทั้งสองหมู่บ้านต่างก็เห็นว่าผู้นำชุมชนมีความจำเป็นมากที่สุด ในการที่จะทำให้เกิดความร่วมมือ และการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ณัฐชัย ชีวะศิริ (2544) ซึ่งได้ศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เกิดจากการรวมตัวกันของชุมชนในการแก้ไขปัญหา บทบาทของผู้นำชุมชน และจิตสำนึกของชุมชน

จากการศึกษาถึงระบบความสัมพันธ์ในชุมชนซึ่งปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมค่อนข้างมาก โดยมีปัจจัยทางด้านวัตถุเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคมจึงมีน้อยลง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อนุกุล ศิริพันธ์ (2542) ซึ่งศึกษาพบว่า การขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจภายในชุมชนมีการพัฒนาในทุกรูปแบบจาก ชุมชนท้องถิ่นกลายเป็นชุมชนเมือง ซึ่งสาเหตุนี้เองได้ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ภายในชุมชน เมื่อประชาชนในท้องถิ่นไม่ให้ความสำคัญและเจ้าหน้าที่จากภาครัฐที่มีหน้าที่ในการ ดูแลรับผิดชอบก็มีกำลังคนที่ไม่เพียงพอจะเข้าไปดูแลได้อย่างทั่วถึง ชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการ รับรู้ หรือออกกฎ ระเบียบต่างๆ ที่ออกมาบังคับใช้ในชุมชน ดังนั้นเมื่อความสำคัญด้านเศรษฐกิจ เข้ามาแทนที่จึงทำให้ความเป็นชุมชนดั้งเดิมมีสภาพที่เสื่อมโทรมลงไป

เสาวภาคย์ สุระวงศ์ (2543) ได้ศึกษาพบว่า ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในด้านการระดมแรงงานและทรัพยากรในการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อชุมชน การอ่อนตัวลงขององค์กรท้องถิ่นและการเปลี่ยนแปลงของนิเวศได้ส่งผลทำให้สมาชิกเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของป่า ต้นน้ำและการใช้ทรัพยากรของชุมชนมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาในครั้งนี้ซึ่งพบว่า การที่ชาวบ้านยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเองมากนัก ก็เนื่องมาจากการศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนยังเป็นปัญหาที่ไม่รุนแรง ยังไม่ถึงขั้นที่เกิดการเสื่อมโทรม ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมองเห็นว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องที่อยู่ไกลตัว ชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าใจว่าการที่ต่างคนต่างก็ดูแลรับผิดชอบบริเวณบ้านเรือนของตนเองให้สะอาด และมีการระดมแรงงาน ในหมู่บ้านทุกหลังคาเรือนให้มาร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้าน โดยการทำความสะอาดบริเวณตรอก ซอย หรือตามถนนทางเข้าหมู่บ้านร่วมกัน เป็นการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เพียงพอแล้ว

ส่วน ธรรมบุญ เทพารักษ์ (2543) ได้ศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัย ส่วนบุคคลด้านผลการเรียน ความรู้ เจตคติ กับพฤติกรรมความร่วมมือในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ของชุมชน มีความสัมพันธ์กันในเชิงบวก และอโนชา วิบุลาการ (2544) ได้ศึกษาพบว่า ชุมชนที่ ผู้คนได้แสดงความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นพวกเดียวกัน ความเชื่ออาหารต่อกัน ความสนใจและเห็นผล ประโยชน์ของชุมชนร่วมกัน จิตสำนึกสาธารณะ มีความห่วงใยต่อสวัสดิภาพของชุมชนร่วมกัน เกิดเป็นกิจกรรมที่มีความต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษานี้ซึ่งพบว่า กลุ่มตัวอย่างบ้าน บวกขอนแก่นและบ้านบวกปลาข้าว ต่างก็คาดหวังผลประโยชน์จากการเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการ สิ่งแวดล้อมว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนส่วนรวมมากที่สุด จึงมีการจัดกิจกรรมโครงการ ประกวดแข่งขันเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านขึ้น โดยองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หัวงัม

เป็นผู้ดำเนินการจัดการโครงการดังกล่าวขึ้น โดยให้แต่ละหมู่บ้านในตำบลหัวงัมเข้าร่วมการประกวด

ซึ่งในการศึกษาคั้งนี้มีมูลเหตุสำคัญมาจากการจัดโครงการประกวดแข่งขันเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านดังกล่าว ซึ่งจัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้คนในชุมชนหันมาให้ความสำคัญและใส่ใจกับการจัดการสิ่งแวดล้อมของตนเองมากยิ่งขึ้น ซึ่ง อบต.หัวงัม นับได้ว่าเป็นหน่วยงานหนึ่งของรัฐที่เข้ามาให้การสนับสนุนชุมชนให้ตื่นตัวเกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมในชุมชน ซึ่งจากการศึกษาพบว่าปัญหาอุปสรรคอย่างหนึ่งที่กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าทำให้การดำเนินการจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านทำได้ไม่เต็มที่ คือ การขาดแคลนในเรื่องของงบประมาณ วัสดุและอุปกรณ์ที่จำเป็นต่างๆ การที่ไม่มีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง การขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดีพอ และการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐและเอกชนให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนน้อยเกินไป ซึ่งก็สอดคล้องกับผลการศึกษาของ อโนชา วิบุลาการ (2544) ที่พบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดความเป็นประสาสังคมในการจัดการสิ่งแวดล้อมร่วมกันในชุมชนคือ ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนทางวัฒนธรรม ความร่วมมือจากหน่วยงานหรือองค์กรของรัฐและเอกชนที่ร่วมกันสนับสนุนชุมชนในด้านของงบประมาณ วัสดุและอุปกรณ์ที่จำเป็นต่างๆ รวมทั้งการฝึกอบรมให้ความรู้และพัฒนาทักษะของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองไปสู่ความเข้มแข็งในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้

ในการศึกษาพบว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมน้อย แต่ว่าต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมค่อนข้างมาก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของนิภา จักรสมศักดิ์ (2545) ซึ่งพบว่า ประชาชนมีความพร้อมในด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองน่าอยู่ และมีความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการเมืองน่าอยู่ แต่การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเมืองน่าอยู่ และการเรียนรู้เมืองน่าอยู่มีน้อย

จากการศึกษาในคั้งนี้พบว่าประชาชนบ้านบวกซอนและบ้านบวกปลาเค้าวสวนใหญ่มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนค่อนข้างมาก ซึ่งขัดแย้งกับผลการศึกษาของระวี อินจินดา (2542) ซึ่งพบว่า ชาวบ้านมีระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในชุมชนค่อนข้างน้อย ทั้งนี้ในความเป็นจริงแล้วจากการจัดโครงการประกวดแข่งขันเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านของ อบต.หัวงัม ที่ผ่านมา ผู้ศึกษาซึ่งเป็นสมาชิกคนหนึ่ง ในท้องถิ่น ได้มีโอกาสในการสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านด้วยตนเอง ได้สังเกตเห็นว่า ชาวบ้านบวกซอนมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนค่อนข้างมากจริง โดยชาวบ้านต่างให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมการแข่งขันเป็นอย่างดี ทำให้บ้านบวกซอนได้รับ

รางวัลชนะเลิศในการประกวดหมู่บ้านตามโครงการดังกล่าว ในขณะที่บ้านบวกลาค้าวซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับบ้านบวกลอนนั้น ชาวบ้านกลับไม่ค่อยให้ความสนใจเกี่ยวกับโครงการประกวดหมู่บ้านดังกล่าวมากนัก โดยส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากการที่ผู้นำของบ้านบวกลาค้าวมีความขัดแย้งกัน จึงไม่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับโครงการดังกล่าว ทำให้บ้านบวกลาค้าวไม่ได้รับรางวัลจากโครงการประกวดหมู่บ้านเลยแม้แต่รางวัลเดียว ซึ่งจากความเป็นจริงดังกล่าวนี้ค่อนข้างที่จะขัดแย้งกับผลการศึกษาที่ได้ ซึ่งปรากฏว่าชาวบ้านบวกลาค้าวมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมกิจกรรมการแข่งขันมากกว่าบ้านบวกลอน ซึ่งตรงข้ามกับความเป็นจริงเป็นอย่างมาก

ทั้งนี้จากผลการศึกษาดังกล่าวผู้ศึกษาสันนิษฐานว่า อาจเกิดจากการที่กลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามไม่ตรงกับความเป็นจริง โดยเลือกตอบในข้อที่ดีสำหรับตนเองไว้ก่อน อย่างไรก็ตามผลการศึกษาที่ได้มาก็มีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ขัดแย้งกับความเป็นจริง โดยมีอีกหลายส่วนด้วยกันที่ตรงกับความเป็นจริง เช่น การให้การสนับสนุนของกลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างบ้านบวกลอนต่างก็เห็นว่าผู้นำชุมชนของตนเองให้การสนับสนุนในการเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมค่อนข้างมาก ตรงข้ามกับกลุ่มตัวอย่างบ้านบวกลาค้าวซึ่งเห็นว่าผู้นำชุมชนของตนเองให้การสนับสนุนบ้างแต่ไม่มากนัก ซึ่งข้อนี้ตรงกับข้อเท็จจริงตามข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและจากการที่ผู้ศึกษาได้ทำการสังเกตด้วยตนเอง

ซึ่งจากการศึกษาทั้งหมดสรุปได้ว่า บ้านบวกลอนและบ้านบวกลาค้าวต่างก็เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเองภายในชุมชน และสามารถต่อรองกับกลุ่มอื่นๆ ภายนอกชุมชนได้ มีการระดมความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกัน แต่ชุมชนบ้านบวกลอนเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งมากกว่าบ้านบวกลาค้าว เพราะผู้นำชุมชนบ้านบวกลาค้าวมีปัญหาขัดแย้งกันภายในกลุ่ม ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาหมู่บ้าน จากการเข้าร่วมการประกวดแข่งขันเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านที่ผ่านมา พบว่า บ้านบวกลอนมีการจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านที่ดีกว่าบ้านบวกลาค้าว ชาวบ้านให้ความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมมากกว่า และผู้นำชุมชนให้การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านมากกว่าของบ้านบวกลาค้าว อย่างไรก็ตามการเข้าร่วมโครงการประกวดแข่งขันเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่ทั้งสองหมู่บ้านที่จะทำให้ประชาชนได้เริ่มหันมาสนใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านของตนเองมากยิ่งขึ้น

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะจากกลุ่มตัวอย่าง

จากปัญหาและอุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชน กลุ่มตัวอย่างได้เสนอแนวทางในการสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการประกวดหมู่บ้านเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น ดังนี้

(ก) แนวทางสำหรับประชาชน ได้แก่ ชาวบ้านหรือคนในชุมชนควรหันมาให้ความสนใจกับปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งไม่ได้เป็นเพียงปัญหาส่วนรวมแต่ยังเป็นปัญหาที่อยู่ใกล้ตัวให้มากขึ้น และควรให้ความร่วมมือกันในการดูแล พัฒนาหมู่บ้านให้มีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี

(ข) แนวทางสำหรับองค์กรชุมชน / คณะกรรมการชุมชน ได้แก่ ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน ทำการประชาสัมพันธ์โครงการต่างๆ ล่วงหน้าและต่อเนื่อง เมื่อมีการจัดกิจกรรมขึ้น ควรเข้ามาติดตามและประเมินผลด้วย ทำตัวเป็นผู้นำที่ดี ให้ความสนใจ และเข้าถึงชุมชนให้มากขึ้น ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีขึ้นในชุมชน ผู้นำชุมชนควรให้ความสนใจและสนับสนุนให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านให้มากขึ้น นอกจากนี้ผู้นำชุมชนควรที่จะมีความปรองดองสมัครสมานสามัคคี ร่วมมือกันทำงานเพื่อชุมชน โดยไม่ควรนำปัญหาความขัดแย้งส่วนตัวมาเป็นอุปสรรคในการทำงาน

(ค) แนวทางสำหรับหน่วยงานของรัฐและเอกชน ได้แก่ ทั้งภาครัฐและเอกชนควรส่งเสริมงบประมาณในการจัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น เจ้าหน้าที่ของรัฐควรเข้ามาดูแลท้องถิ่นให้มากขึ้น โดยเข้ามาให้คำแนะนำหรือหาแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้แก่ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ของรัฐควรและเอกชนควรเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของประชาชนมากขึ้น ควรมีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ที่จะมีการจัดขึ้น ล่วงหน้า อย่างต่อเนื่อง และทั่วถึง และควรส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น

5.3.2 ข้อเสนอแนะจากผู้ศึกษา

จากการศึกษาที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่ามีเงื่อนไขหลายอย่างที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขของทางสังคม วัฒนธรรม และเงื่อนไขทางพฤติกรรม

และความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นเงื่อนไขภายในชุมชนเอง และเงื่อนไขภายนอกได้แก่ หน่วยงานของภาครัฐและเอกชนต่างๆ ที่เข้ามาให้การสนับสนุน ให้ความรู้ และให้การช่วยเหลือชุมชนในด้านต่างๆ ดังนั้นการที่ชุมชนจะเข้มแข็งและสามารถจัดการสิ่งแวดล้อมได้ดีและยั่งยืนจึงขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งมีรากเหง้าอยู่ที่องค์การทางสังคมที่จะต้องมีบทบาทในภาพรวมชัดเจนและมีประสิทธิภาพ โดยใช้แนวทางและวิธีการเข้าไปกระตุ้นให้องค์กรและกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนมีบทบาทมากขึ้น เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งเพื่อเป็นเงื่อนไขไปสู่การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลจากการวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงขอสรุปข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้คือ

- 1) วัดต้องทำหน้าที่มากกว่าที่จะเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรมเพียงอย่างเดียวเท่านั้นคือ วัดต้องเพิ่มบทบาทเพื่อปรับตัวเองให้เข้ากับสถานการณ์ของโลกยุคปัจจุบันเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของคนในชุมชนมากกว่าที่จะรอให้คนมาประกอบพิธีทางศาสนาเพียงอย่างเดียว
- 2) เจ้าอาวาสต้องพยายามทำหน้าที่มากกว่าการเป็นเจ้าอาวาสคือนอกจากจะเป็นเจ้าอาวาสแล้วต้องทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา เป็นผู้นำทางด้านความคิดและทางปฏิบัติ เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับคนในชุมชนพร้อมทั้งแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ และสิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนมาถ่ายทอดให้คนในชุมชนเพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่อง
- 3) กลุ่มเยาวชน ผู้นำชุมชนต้องพยายาม ให้เยาวชนที่ไปทำงานที่อื่นหรือไปเรียนอยู่ที่อื่นกลับมาทำกิจกรรมภายในชุมชนในช่วงปิดเทอม เช่น จัดกิจกรรม "เยาวชนคืนสู่เหย้า" เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนเกิดความรักในชุมชนและอยากมีส่วนร่วมในการทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งเพื่อนำไปสู่การจัดกิจกรรมทางด้านสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพ
- 4) หน่วยงานบริหารส่วนท้องถิ่นต้องส่งเสริมและสนับสนุนด้านงบประมาณเพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนอยากเข้าร่วมจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องโดยสร้างแรงจูงใจและเงื่อนไขที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน
- 5) ผู้นำชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน ส.อบต. และผู้นำด้านอื่น ๆ ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับคนในชุมชน ให้รู้สึกรักและหวงแหนในสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน
- 6) ประชาชนที่อยู่ในชุมชนเองก็ต้องให้ความร่วมมือ เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และส่งผลให้การพัฒนาในทุกด้าน เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนั้นหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน ทุกฝ่ายจึงควรหันหน้าเข้าหากัน เพื่อร่วมแรงร่วมใจและร่วมมือกันในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน จากการศึกษาในครั้งนี้จึงสามารถกล่าวได้ว่าวิธีการที่จะกระตุ้นให้ทุกฝ่ายหันมาร่วมมือกันและให้ความสำคัญกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนมากขึ้นก็คือ การจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน โครงการประกวดแข่งขันเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน จึงเป็นโครงการที่ดีซึ่งชุมชนอื่นๆ ควรนำไปปฏิบัติตาม

The logo of Chiang Mai University is a circular emblem. In the center is an elephant standing and facing left. Above the elephant's head is a traditional Thai lamp (Lampang) with a flame. The lamp is flanked by two stylized, multi-pointed rays. The entire central design is enclosed within a circular border. The Thai text 'มหาวิทยาลัยเชียงใหม่' is written along the top inner edge of the circle, and 'CHIANG MAI UNIVERSITY 1964' is written along the bottom inner edge. There are also two decorative floral motifs on the left and right sides of the circle.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved